

PRINCIPELE – NICCOLÒ MACHIAVELLI (RECENZIE)

Alina-Bianca Alexandru

Relații internaționale și studii europene

Promoția 2023-2026

alina.alexandru02@e-uvv.ro

Niccolò Machiavelli (1469-1527) a fost diplomat, filosof, om politic și scriitor florentin care a ocupat diverse poziții guvernamentale. Obligațiile sale au inclus de-a lungul timpului desfășurarea de misiuni diplomatice și militare, înființarea unei miliții, supervizarea fortificațiilor Florenței și redactarea unei istorii oficiale a republicii florentine. În anul 1498, la doar 29 de ani, el devine secretar al Republicii Florentine atribuindu-i-se conducerea afacerilor externe în teritoriile subordonate. A rămas în funcție până în 1512, când familia Medici a revenit la conducerea Florenței și a fost acuzat de conspirație, fiind închis, torturat și apoi trimis în exil în 1513, timp în care scrie „Principele” (Mansfield, 2024).

Cea mai celebră lucrare a sa, „Principele”, publicată postum la cinci ani după moartea lui, i-a adus pe lângă notorietatea de părinte al teoriei politice moderne și diverse, controversate critici. Cu toate acestea, lucrarea lui Machiavelli rămâne un reper canonic în filosofia politică chiar și în prezent, după cinci secole de existență a acesteia, explorând subiecte de actualitate precum puterea, conducerea și arta guvernării.

Structurată în douăzeci și șase de capitole ca o serie de scrisori adresate lui Lorenzo de’ Medici, textul oferă sfaturi cu privire la dobândirea și menținerea puterii politice. Machiavelli discută diverse strategii, inclusiv importanța priceperii militare, manipularea alianțelor și necesitatea adaptabilității la multiplele situații pe care le analizează punctual și pragmatic de-a lungul cărții. El explorează echilibrul delicat dintre abilitățile politice dobândite de un conducător și șansa sau norocul de care poate beneficia acesta, ca elemente esențiale ale succesului politic. Pragmatismul hotărât al lui Machiavelli și ignorarea normelor morale tradiționale rămân teme centrale în întreaga carte.

Lucrarea debutează cu o adresă către Lorenzo de’ Medici, în care Machiavelli se auto-caracterizează drept un „om de condiție joasă și umilă” care îndrăznește să-și exprime opinia cu privire la guvernare și să ofere sfaturi

pentru aceasta. Aflat în exil, autorul îi dăruiește această carte lui Lorenzo, sperând ca acesta să-și îndrepte privirea asupra sa și să vadă nedreptatea ce i-a fost adusă (Machiavelli, 2013, pp. 9-10). Putem considera acest gest ca unul de lingușire a principelui, un aspect analizat chiar de Machiavelli în Capitolul al XXIII-lea.

În primele unsprezece capitole sunt analizate aspecte referitoare la diferite tipuri de principate, precum natura acestora, cum sunt cucerite de către un principe și cum poate acesta să-și mențină sau să-și consolideze puterea la guvernare în cazul principatelor noi. Este destul de intuitiv faptul că un principat ereditar va fi mai ușor de guvernat decât unul mixt. În acest caz, principele întâmpină mai rar greutăți, având de partea sa istoria prin practici cu care supușii sunt obișnuiți și mai ușor de guvernat. Sunt de acord cu această parte, deoarece tradiția rămâne bine înrădăcinată și în multe societăți contemporane, chiar dacă nu le ajută să evolueze, ci doar să se guverneze. De exemplu SUA, care deși este o republică federală tânără, păstrează un sistem electoral nu dintre cele mai eficiente, unde democrația reprezentativă are problemele sale. Machiavelli susține că „o schimbare este întotdeauna punctul de plecare al unei schimbări următoare, de care se leagă și pe care o susține” (Machiavelli, 2013, p.13). În acest context, principatele mixte pot întâmpina o serie de probleme în ceea ce privește consolidarea puterii, indiferent pe ce cale sunt obținute. Acest „efect de domino” identificat de către Machiavelli este legitim, întrucât în contextul unui astfel de fapt va fi nevoie să se ia măsuri în teritoriul nou cucerit pentru a menține puterea și influența noului principe și a se asigura că oamenii nu se vor răscula. Autorul oferă ample exemple din perioade istorice distincte pentru a explica anumite situații și felul în care s-au concluzionat acestea.

Capitolul al VIII-lea mi-a atras atenția prin prisma faptului că se discută despre dobândirea principatului prin fapte nelegiuite. De exemplu, Agatocle Sicilianul ajunge să conducă Siracuza

prin acte de violență cumplită, ucigând membrii Senatului și pe cetățenii cei mai bogați. Cu toate acestea, el își menține poziția în fața Cartaginei. Autorul se poziționează ferm împotriva atrocităților comise de Agatocle, însă constată că eficiența acestuia nu poate fi contestată. În opinia mea, este departe ideea ca Machiavelli să fi fost un partinitor al totalitarismului, el nefăcând altceva decât să expună realitatea „fără filtru”, acea realitate departe de a fi perfectă, dar reprezentativă pentru contextul istoric dat.

Capitolele al XII-lea – al XIV-lea aduc în discuție tema războiului și a armatelor. Machiavelli consideră eficiente armatele proprii în detrimentul celor mercenare și aliate, cele din urmă putând fi atât îndoielnice în privința încrederii, viclene, cât și costisitoare în vreme de pace, când loialitatea își are prețul său. Autorul subliniază faptul că o republică cu armată proprie ar putea cu greu să se supună unui tiran, față de o republică forțată să folosească armate străine (Machiavelli, 2013, p. 47). Sunt de acord cu această idee tocmai datorită faptului că o armată formată din cetățeni ai acelei republici ar fi mult mai demnă de a lupta pentru salvarea acesteia cu prețul vieții, din considerente intuitive, pe când una mercenară este condusă de manifestări impulsive și interese legate doar de aspectul financiar. Avem exemple din antichitate precum Roma și Sparta, cu armate proprii, dar și din prezent: Statele Unite, Rusia, Regatul Unit, care au unele dintre cele mai puternice armate din lume și s-au dovedit eficiente în istoria recentă și nu numai. De asemenea, principii trebuie să acorde o atenție deosebită războiului, să poarte pe umeri în permanență grija armatei, să nu cadă în capcana altor distrageri sau să se odihnească vreo clipă, astfel putând să-și piardă domnia (Machiavelli, 2013, pp. 53-55). Responsabilitatea de a guverna nu este una ușoară, însă trebuie să fie asumată. Cu alte cuvinte, o asemenea putere nu poate veni decât cu responsabilități pe măsură.

Capitolele al XV-lea – al XXV-lea abordează mai degrabă natura umană, aspect ce nu poate fi neglijat atunci când vorbim despre ceea ce înseamnă a guverna și a fi guvernat. În primul rând se vorbește despre generozitate și opusul acesteia, iar Machiavelli face o diferență de nuanță între a fi urât de oameni și a avea faimă proastă. Un principe cu reputația de om zgârcit va fi doar atât, pe când unul lacom și jefuitor va fi atât dezonorat, cât și urât de oameni. Totuși, uneori generozitatea poate fi justificată și chiar necesară, spre exemplu atunci când bogăția provine din jafuri, deoarece soldații trebuie răsplătiți.

O altă dilemă morală amplu dezbătută este aceea de a fi iubit sau a fi temut. Este inevitabil să discutăm despre Machiavelli fără a include acest aspect. Evident că ar fi de preferat să le poți îndeplini pe ambele, să existe o cale de mijloc, dar două însușiri atât de contrastante și antitetice ar fi greu de corelat, ducând la instabilitate. Machiavelli consideră iubirea fragilă și asemenea lui Thomas Hobbes, crede că oamenii sunt răi prin natura lor. Astfel, el consideră că iubirea s-ar păstra doar prin obligație, iar teama prin frica de pedeapsă care persistă în pofida obligației morale (Machiavelli, 2013, p.60). Totuși, filosoful Immanuel Kant (două secole mai târziu) consideră că acceptarea conduitei politice naturale (a conflictului și a luptei pentru forță) este de neconceput spunând că „Adevărata politică nu poate face niciun pas fără să fi omagiat mai înainte morala” (Kant, 1991, p. 423, *apud* Iliescu, 2007). Dacă principele este prea blând, lucrurile vor escalada, oamenii vor recurge la acțiuni necugetate rezultând în omoruri, jafuri și altele. Dacă este crud, atunci va suferi doar acea persoană vinovată pentru o anume faptă, decât să sufere mai mulți din pricina sa. Aș îndrăzni să numesc acest lucru mai degrabă un compromis moral decât o cruzime. Compromisurile sunt inevitabile în politică și necesită o asumare certă. Sau mai simplu „scopul scuză mijloacele”, după Machiavelli. Totuși, nedreptățile trebuie pedepsite într-un fel sau altul, altfel nu am mai avea o societate guvernabilă, ci una anarhică. De asemenea, un principe poate cel puțin să evite ura supușilor, chiar dacă nu beneficiază de iubirea lor, acest scenariu fiind de fapt și cel mai optimist, în opinia mea. Două personaje antitetice amintite sunt Hannibal și Scipio. Hannibal este cunoscut pentru cruzimea inumană, care totuși i-a asigurat respectul și teama armatelor proprii, cu care și-a dovedit în cele din urmă eficiența militară. Pe de altă parte, bunătatea exacerbată a lui Scipio a fost incompatibilă cu disciplina militară. În cele din urmă, principele trebuie să se ferească să atragă ura supușilor, dar dacă va avea această dilemă morală, cea mai sigură variantă rămâne aceea de a fi de temut. Dintotdeauna s-a vehiculat ideea că oamenii nu știu ce este bine pentru ei, astfel că acest aspect rămâne la latitudinea guvernanților, care trebuie să își asume uneori decizii dificile și în unele cazuri nepopulare. Totuși, în sistemele democratice contemporane, guvernanții ar trebui să exprime întocmai voința poporului. Mai mult, Machiavelli consideră că arta guvernării trebuie să se bazeze pe două instincte animalice, cel al vulpii și cel al leului. Un principe trebuie să fie viclean asemenea vulpii, dar să știe să ascundă

bine această natură și leu pentru a-i speria pe lupi (Machiavelli, 2013, p.63).

Principele are două mari temeri cu care se confruntă și care pot fi ținute sub control: problemele interne și cele externe deopotrivă. Dacă principatul are o poziție stabilă în raport cu marile puteri externe, atunci și situația internă va fi sigură. Sunt cât se poate de acord cu această afirmație deoarece nu le putem disocia pe cele două, acest principiu putând fi aplicat chiar și în prezent când se constată o popularitate în ascensiune a partidelor extremiste. Un popor în vreme de criză poate fi susceptibil și acționa pe cale de consecință. Dacă conducătorul însă are întreaga situație sub control și nu pierde încrederea oamenilor, are șansa de a reinstaura bunăstarea. Pe lângă acestea două, mai există și amenințarea potențialilor conspirații, care reușesc mai rar, iar de care principele nu trebuie să se teamă dacă are poporul de partea sa. Din nou, prin evitarea urii, evită pericolul, chiar dacă nu atrage implicit iubirea poporului.

Machiavelli oferă în cele din urmă sfaturi cu privire la alegerea miniștrilor de către un principe și cum să se ferească acesta de lingușitori. Alegerea unor oameni buni sau nu depind de înțelepciunea principelui. Cel din urmă poate fi judecat la rândul său după alegerile făcute. Pentru a se feri de oameni lingușitori are nevoie de alții, mai înțelepți și inteligenți care să-l sfătuiască și să-i spună adevărul sincer atunci când sunt întrebați. Sunt de acord cu acestea având în vedere cât de ușor pot fi manipulați oamenii, cu atât mai mult un principe în cazul de față, mai ales în atingerea scopurilor personale a anumitor indivizi care pot ajunge în proximitatea acestuia și în unele cazuri chiar să guverneze din umbră.

Ultimul capitol este un îndemn către Lorenzo de' Medici, ca acesta să cucerească Italia și să o salveze din mâinile barbarilor, lucru care nu ar fi greu de realizat ținând cont de sfaturile lui Machiavelli din carte. Acesta apelează și la sensibilitatea spirituală, ignorată semnificativ în restul lucrării, susținând că situația favorabilă cuceririi este dată de Dumnezeu. Machiavelli îl încurajează să nu lase ocazia să-i scape și să devină salvatorul Italiei. (Machiavelli, 2013, pp. 89-92). Cu toate acestea, dorința lui Machiavelli nu a fost îndeplinită deoarece situația din peninsula era instabilă și mult prea fragmentată la vremea aceea.

Expresiile „machiavelic” și „machiavelism” au devenit obișnuite în limbajul curent cu o conotație negativă, reușind astfel să submineze și să învăluie în mister adevărata semnificație a ideilor formulate de gânditorul florentin (Milca, 2017, p. 225, *apud* Chelcea). El nu este un idealist și ne putem da seama cu ușurință că în această carte nici un aspect filosofic care să fie pus la îndoială nu există. Deși abordarea sa șochează, obiectivismul său este nelipsit de fiecare dată, căci analizele lui pe de-o parte politice, pe de altă parte psihologice, nu îi aduc un câștig personal prin a fi părtinitor într-un fel sau altul. Sinceritatea sa pragmatică poate fi greu de suportat mai ales în societatea modernă contemporană, care a înfruntat multe greutăți și acte de violență prin prisma totalitarismului, care poate fi greșit asociat cu ideile machiavelice. Din punctul meu de vedere, oamenii nu le mai asociază pe acestea ca fiind fezabile datorită liberalizării care domină prezentul și care ideologic vorbind, ar putea contesta aceste idei, moștenite dintr-un trecut destul de îndepărtat. Totuși, ele sunt viabile, prezente și încă studiate în toată lumea. De asemenea, cred că este absolut necesar ca înainte de a ne exprima părerea despre o teză să o citim, deoarece mici detalii și aspecte de nuanță pot face diferențe semnificative. Filtrul personal și aparatul critic al fiecăruia sunt deopotrivă foarte importante. Prin urmare, recomand cartea oricărui student în domeniul științelor politice, aceasta constituind un etalon pentru teoria politică modernă.

În concluzie, opera lui Machiavelli se evidențiază ca o vastă experiență a unui om de acțiune, critic și realist, transpusă în doar câteva pagini. Machiavelli analizează o varietate de situații punând de fiecare dată sub semnul întrebării care este modalitatea cea mai potrivită, și nu aceea perfectă, de guvernare.

BIBLIOGRAFIE

1. Chelcea, S. (2023). *Personalitatea machiavelică*. Preluat de pe ICCV Academia Română: <https://www.romanasociala.ro/personalitatea-machiavelica/>
2. Iliescu, A.-P. (2007). *Etică socială și politică*. București: Ars Docendi.
3. Machiavelli, N. [1513] (2013). *Principele*. (N. Façon, Trad.) Prahova: Antet.
4. Mansfield, H. (2024). Niccolo Machiavelli. *Britannica*: <https://www.britannica.com/biography/Niccolo-Machiavelli>